

Objectius del diccionari

El nostre objectiu principal en elaborar aquest diccionari és contribuir a la fixació d'una terminologia arqueològica en català a fi de facilitar la comunicació entre les persones que es dediquen a aquesta ciència i entre elles i la resta de la societat. Amb això també volem fer una modesta aportació a l'enfortiment alhora de l'arqueologia i de la nostra llengua.

Tot i la llarga tradició que aquesta disciplina té a casa nostra, si fem un repàs a la bibliografia publicada ens adonem d'alguns problemes que ens semblen greus o, si més no, preocupants:

- Una part del vocabulari s'empra directament en una llengua estrangera.
- No tots els termes utilitzats pels especialistes estan incorporats a la llengua normativa, la qual cosa provoca vacil·lacions sobre el seu ús.
- Un mateix concepte apareix expressat en diferents formes, depenent dels autors.
- Alguns mots o expressions propis del vocabulari arqueològic no s'adiuen amb els criteris generals de la llengua.
- En tractar-se d'una disciplina que s'ha renovat fortament en les darreres dècades i que a grans trets encara s'està formant en l'àmbit teòric, molts dels termes corresponen a conceptes i significats dispersos, confusos o, fins i tot, contradictoris.

Però hi ha un altre aspecte de la comunicació que no podem oblidar i que adquireix més importància si parlem de la recerca científica: la comunicació internacional. D'una banda hem de facilitar la comprensió dels textos catalans per part de la comunitat científica internacional, i de l'altra hem de millorar la nostra comprensió de les publicacions en llengua estrangera. Estem convençuts que això també ajuda a enfortir la situació d'una llengua i, per tant, ens vam proposar l'elaboració d'un diccionari que contingués també les equivalències en les principals llengües d'ús internacional en arqueologia. Hem escollit les llengües espanyola i anglesa, atesa la seva preponderància en aquest àmbit, però la nostra voluntat és d'arribar a establir en el futur les equivalències en altres llengües fonamentals per a diversos camps de la recerca arqueològica, especialment l'alemany, el francès i l'italià.

Procés d'elaboració

La idea d'elaborar un diccionari d'arqueologia va sorgir l'any 1990, en una conversa informal en què es va plasmar una preocupació que de tant en tant sorgia en altres converses. Efectivament, en aquella època, com abans i com ara, eren moltes les persones que sentien la necessitat de fixar una terminologia arqueològica. En molts casos, és clar, aquest sentiment anava acompanyat de la consciència que la llengua catalana havia d'avançar a un bon ritme cap a la normalitat i que des de l'arqueologia també hi podíem contribuir.

L'operativitat i altres factors que no cal detallar van determinar la composició de l'equip d'elaboració del diccionari, però aquella estesa sensibilitat de la comunitat arqueològica ha quedat reflectida tots aquests anys en la llarga llista de persones que han col·laborat en aquesta obra i sobretot en la seva actitud sempre constructiva i majoritàriament entusiasta.

Un cop vam haver constituït un equip decidit a emprendre la tasca d'elaboració d'un diccionari, ens vam adreçar ben aviat al TERMCAT per tal de presentar-hi la nostra iniciativa i de sol·licitar assessorament. La veritat és que des del començament i fins al final hem rebut molt més del que ens pensàvem en aquell moment. El TERMCAT ens ha ensenyat a fer un diccionari, ha contribuït a finançar-ne el procés d'elaboració i sobretot ha estat una referència que ha permès que no ens perdessim pel camí i un aval institucional que ens ha confortat tothora.

El procés d'elaboració del diccionari ha seguit, per tant, la metodologia establerta pel TERMCAT. El primer pas va ser fer un arbre de camp, on es van recollir els diferents temes que calia tractar, a fi de facilitar el tractament de les dades, tant pel que fa al buidatge com a la revisió terminològica i l'ordenació dels termes.

Posteriorment es va fer un recull bibliogràfic tan exhaustiu com va ser possible, bàsicament de la bibliografia arqueològica especialitzada (monografies, articles, actes de congressos, etc.) en català, però també en castellà, per omplir possibles llacunes de terminologia en la bibliografia catalana i tenir més dades a l'hora de redactar les definicions. Al llarg de l'elaboració del diccionari la bibliografia s'ha anat ampliant a mesura que han aparegut noves publicacions.

A partir d'aquest recull bibliogràfic, dividit per les àrees temàtiques de l'arbre de camp, es va procedir a una primera fase d'elaboració de fitxes de buidatge. Un cop acabada, es va fer una selecció dels termes buidats a fi d'eliminar els que no fossin pertinents.

De cadascun dels termes aplegats en la fase de buidatge es va procedir a elaborar la fitxa terminològica, amb l'ajut de material lexicogràfic i bibliogràfic especialitzat. A les fitxes terminològiques es recullen, entre altres apartats: si el terme és normatiu, si és un neologisme que ha d'estudiar el Consell Supervisor del TERMCAT, si és un llatinisme, grecisme o arabisme, si és obsolet, la definició, observacions, les equivalències a altres llengües, les remissions a altres termes.

Seguint l'arbre de camp, a mesura que s'acabava l'elaboració de les fitxes terminològiques d'una àrea temàtica es procedia a la seva inclusió a la base de dades del TERMCAT i s'obria una de les fases claus de tot el procés: la revisió dels diferents termes per part de l'equip de treball. En aquestes revisions es repassaven els criteris establerts d'antuvi, la coherència temàtica, la possible manca de

termes que no s'havien localitzat durant la fase de buidatge, etc. D'aquí sortien propostes d'altres i baixes de termes, així com modificacions de les definicions. Un cop introduïdes les rectificacions corresponents a la base de dades, es passava la llista de termes de l'àrea temàtica corresponent al grup d'assessors escollit per a aquesta àrea temàtica, a fi que hi fessin els seus comentaris, que servien de base per a una nova revisió.

Finalitzat aquest procés per a cadascuna de les àrees temàtiques, es va passar a la revisió general del diccionari. Atès que hi havia una sèrie de termes més conflictius, es convocà una sessió de normalització, a la qual van assistir responsables del TERMCAT i la major part dels assessors.

Així, després d'una última revisió per part del TERMCAT i de l'equip de treball, ha sorgit el diccionari que teniu a les mans.

Contingut

Definir exactament quins són els termes que han d'entrar en un diccionari general d'arqueologia no és pas una tasca fàcil. Ens trobem que en els treballs d'arqueologia sovintegen termes molt corrents en d'altres disciplines com l'arquitectura, la història de l'art, la filologia clàssica i algunes ciències aplicades. Per això ens ha estat molt difícil destriar aquells termes que pensem que tenen continguts específics en arqueologia, o bé s'hi usen amb molta freqüència, o bé són indispensables com a referència científica, dels que són estrictament artístics o excessivament tècnics: l'escultura i la pintura són alguns d'aquests camps problemàtics. Aquesta qüestió va generar llargues discussions: quins són els límits que ens permeten de restringir l'entrada de termes de disciplines associades a l'arqueologia dels pròpiament arqueològics? Tan sols un debat seriós i l'assessorament dels especialistes ens va permetre de tirar endavant.

Així doncs, com a punt de partida, ens vam traçar uns criteris de treball pràctics i ajustats a la recerca d'una especificitat del llenguatge. Vam optar per una concepció general i fonamental: cada àmbit o disciplina genera termes que són utilitzats a bastament en els treballs i la recerca arqueològics. Per tant, són termes arqueològics, del llenguatge arqueològic. Però per evitar l'elaboració d'un vocabulari ingent, feixuc i enciclopèdic, hem decidit de recollir exclusivament aquells termes que no es troben sistematitzats prou àmpliament en obres generals de síntesi lexicogràfica i terminològica (atles, glossaris, vocabularis, diccionaris), on ja queden prou copsades les concepcions o aplicacions arqueològiques. En aquest sentit, per exemple, el diccionari d'arqueologia no ha donat entrada als termes més genèrics d'aquestes altres especialitats (p. ex. en ceramologia, *form*; en botànica, *blat*; en paleontologia, *fòssil*; etc.).

Pel que fa a altres àrees del coneixement que tenen a veure amb la recerca i el treball arqueològics, tampoc no s'han entrat termes del camp de la restauració, de la fotografia, del dibuix... I tampoc no s'han recollit aquells termes que en el llenguatge comú actual tenen un significat prou clar: p. ex. *banya*, *beina*, *bol*, *castell*, *enterrament*, *església*, *espasa*, *ganivet*, *incineració*, *lleixa*, *maçoneria*, *moneda*, *mur*, *olla*, *palau*, *plat*, *tomba*, etc.

En aquesta línia de discriminació de termes, no s'hi documenta la terminologia de la tecnologia dels camps de la terrisseria o la metal·lúrgia, per exemple. D'aquests

camp, si de cas, s'han entrat termes relacionats amb els artefactes i altres tipus de restes materials que generen aquestes activitats i que sovint es localitzen en jaciments.

Un segon punt que també ens va obligar a reflexionar va ser el de l'àmbit geogràfic que donàvem al nostre diccionari. Havia de ser un diccionari d'abast mundial? Havia de recollir, per exemple, els noms de les dinasties xineses o de les cultures prehistòriques de l'Àfrica?

La solució la vam trobar després de llargues reflexions. Atès que la gran majoria dels articles d'arqueologia escrits en català tracten sobre jaciments de la nostra àrea lingüística, els referents culturals dels quals es troben fonamentalment a Europa, vam decidir delimitar l'àmbit geogràfic a aquest continent i deixar de banda termes relacionats amb l'arqueologia de la resta del món. Cal dir a més que, si haguéssim volgut abastar tot el món, el nombre de termes s'hauria incrementat enormement i sens dubte hauria endarrerit un procés d'elaboració ja prou llarg.

En tercer lloc, i pel que fa a la nomenclatura científica, vam adoptar el criteri de donar entrada als termes relacionats amb l'hominització (camp de la paleoantropologia).

En quart lloc, el diccionari no recull els termes relacionats amb la iconografia que pot aparèixer en segons quin tipus d'estructures, objectes i materials arqueològics. Per exemple, no es recullen termes de vestimenta, ni de teixit, ni de mobiliari, ni de cistelleria, entre d'altres. Sense dubte es tracta de termes més relacionats amb la història de l'art o amb l'etnografia. Finalment, vam establir tot un seguit de criteris més específics que ens permetessin articular i donar entrada, si s'esqueia, a diferents sèries de termes segons els continguts i les característiques dels camps buidats i segons els conceptes a què feien referència. D'aquests criteris volem destacar els següents:

- En els camps de la indústria lítica, la indústria òssia, la ceramologia, la metal·lúrgia i el vidre no s'han entrat els termes pertanyents a les tipologies d'objectes (p. ex. tipus de fibules, tipus de destrals, etc.) ni de parts d'aquests objectes (p. ex. tipus de nanses, de vores). En aquests camps també s'han donat d'alta un seguit de termes que fan referència a objectes l'ús dels quals ha variat en el temps i l'acceptació actual dels quals no concorda amb l'arqueològica. Igualment s'han recollit alguns termes que designen objectes avui en desús (p. ex. *servidora*). En tots aquests camps, la definició dels instruments se centra gairebé exclusivament en la seva morfologia, atès que és un aspecte objectiu i s'evita referir-se a la seva funcionalitat, atès que pot donar lloc a interpretacions diverses (p. ex. *aixa*).
- En el camp de les construccions sí que se n'han recollit els tipus bàsics. No s'han introduït, en canvi, aquells termes que indiquen parts d'un element arquitectònic (p. ex. parts d'un capitell, d'una cornisa, d'un arc). En el cas d'aquells termes que s'usen per a definir les parts dels edificis d'època clàssica, hem assumit el criteri general de catalanitzar-los, amb excepcions d'alguns termes que no s'han utilitzat mai en català.
- En les definicions dels termes del camp de la indústria lítica no s'ha delimitat la seva cronologia: considerem que molt sovint els objectes lítics perduren al llarg del temps, que en altres ocasions són de cronologia desconeguda o bé polèmica, i, en definitiva, volíem evitar una adscripció cronològica massa genèrica (p. ex. *prehistòric*).
- En el camp de la ceramologia no tenen entrada els termes que fan referència als motius decoratius. D'altra banda, en la definició de les produccions d'àmfores,

s'han recollit aquelles que són de zones geogràfiques properes o bé que apareixen en jaciments arqueològics del país. A més s'han catalanitzat tots els noms de vasos grecs.

- En el camp de la numismàtica, només hi figuren els noms amb què es coneixen actualment les monedes antigues i no els altres noms que poguessin rebre en la seva època. S'ha considerat que aquestes denominacions serien més pròpies d'un diccionari o glossari més especialitzat; d'altra banda, aquest diccionari no recull les referències de la documentació històrica, sinó el terme i la definició de l'element material i la seva descripció morfològica i cronològica.
- En el camp de les divisions cronoculturals, per a la definició de les diferents cultures s'ha optat per un contingut geocronològic (fase, període, lloc, datació...). Som conscients que d'aquests termes n'hi ha molts i que molt probablement no s'han inclòs tots. En aquest mateix camp no s'han introduït els gentilicis.
- En el camp de la datació relativa, hem seguit el criteri de presentar, entre d'altres, aquells termes que tenen cabuda en la següent jerarquia conceptual: edat (p. ex. *paleolític*), període (p. ex. *paleolític inferior*) i fase (p. ex. *musterià*). No s'han entrat, per tant, les subdivisions de les fases (p. ex. *aurinyacià superior*).
- En el camp de l'epigrafia no s'han entrat els termes que fan referència als subtipus de lletra (p. ex. *capital quadrada*).

Agraïments

A Xavier Sànchez, amb qui vam viure els vacil·lants inicis d'aquest diccionari, dediquem el nostre agraïment més ferm.

També de manera molt especial expressem el nostre reconeixement al desaparegut professor Miquel Tarradell, a qui una tarda del 1990, al passeig de Colom de Barcelona, vam parlar del nostre projecte, que aleshores estava a les beceroles, i que ens va animar a tirar-lo endavant amb força i il·lusió.

Per descomptat, aquest diccionari no hagués estat possible sense l'interès que va mostrar el TERMCAT des del començament especialment a través de la persona d'Ester Franquesa, que actualment n'és la directora i a qui agraïm molt sincerament el seu encoratjament i la seva confiança. Així mateix hem de donar les gràcies a tots els altres membres d'aquesta institució que han intervingut en el procés de revisió terminològica.

Igualment a l'inici del projecte, vam adreçar-nos a les següents institucions, a qui agraïm el seu suport:

- Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Universitat de Barcelona
- Departament de les Societats Precapitalistes i d'Antropologia Social (actualment Departament d'Antropologia Social i Prehistòria) de la Universitat Autònoma de Barcelona

Però les persones que més directament han contribuït a aquest diccionari han estat aquelles que ens han assessorat principalment en el seu àmbit d'especialitat i també en la revisió final del treball, que consten com a assessors a les pàgines precedents.

A totes elles, el nostre més sentit agraïment.